

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

КАДУК Наталя Іванівна

УДК: 329.001 (477.7)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ
У КОНТЕКСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
СКРИПНИК Алла Іллівна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
доцент кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
РОМАНЮК Анатолій Семенович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри політології

кандидат політичних наук
КАМЕНЧУК Тетяна Олегівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», доцент кафедри
політичних наук

Захист відбудеться «11» березня 2011 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

Автореферат розісланий «10» лютого 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Питання про сутність політичних процесів, які тривають на пострадянському просторі і почалися з розпаду колишньої системи, дотепер залишається найважливішою аналітичною проблемою в галузі політичної науки.

Проблема становлення і розвитку політичного режиму в Україні полягає в тому, що концепція транзитології, яка створена в рамках осмислення західного досвіду демократизації і розкриває послідовність подій та загальну логіку планомірного переходу до демократії, не цілком доцільна при аналізі політичних процесів, що відбуваються на просторі колишнього СРСР.

Політичний транзит радянських республік аж ніяк не лінійний. Це стосується і України, логіка розвитку політичних процесів у якій виявилася більш багатозначною, ніж прогнозували прихильники теорії транзитології.

Серед дослідників немає спільної думки, що дозволило б однозначно визначити вид політичного режиму в Україні. Складні і суперечливі політичні процеси в Україні вимагають глибокого і всебічного дослідження системних складових для виявлення якості трансформації політичного режиму.

Ці обставини перетворюють тему трансформації політичного режиму в контексті демократичного транзиту на теоретично актуальну і практично значиму проблему.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертаційного дослідження пов'язана з розробкою наукової теми №110 «Дослідження політичної взаємодії в умовах трансформації суспільства» (№ держреєстрації 0106U006191), що виконується кафедрою політології ОНУ імені І. І. Мечникова, і одним з виконавців якої є дисертант.

Метою даного дослідження є аналіз специфіки, динаміки і результативності трансформації політичного режиму в Україні в контексті демократичного транзиту.

Реалізація мети дослідження обумовила постановку і вирішення наступних **завдань**:

- систематизувати основні підходи до вивчення політичних трансформаційних процесів, розроблених зарубіжними і вітчизняними вченими;
- розглянути сучасні концепції демократії, розкрити її сутність та перспективи у зв'язку із загрозами і викликами часу;
- охарактеризувати зміст і базові моделі демократичного транзиту;

- з'ясувати специфіку демократичного транзиту в Україні;
- дослідити становлення і особливості функціонування демократичних інститутів в Україні;
- проаналізувати інституціональний розвиток громадянського суспільства в Україні.

Об'єкт дослідження – політико-трансформаційні процеси в сучасному соціумі.

Предмет дослідження – трансформація політичного режиму в Україні в контексті демократичного транзиту.

Дисертаційна робота здійснена на основі використання низки загальнонаукових і спеціальних *методів дослідження*.

Використання системного методу дозволило розглянути політичну трансформацію як комплексний, багатоаспектний процес, що поєднує цілий ряд компонентів, які сприяють модернізації політичної системи.

Структурно-функціональний метод допоміг детально вивчити сутність базових елементів демократичного транзиту, характер і основні напрямки їх розвитку.

Компаративістський метод використано для порівняння різних моделей демократичного транзиту, виявлення їх загальних рис і специфічних особливостей, пошуку оптимальних шляхів трансформації політичного режиму в Україні.

Історичний метод дав можливість проаналізувати основні етапи і динаміку демократичного транзиту в Україні.

Інституціональний метод дозволив виявити функції і ролі окремих політичних інститутів, що впливають на трансформацію політичного режиму.

За допомогою методу вторинного соціологічного аналізу проаналізовано результати соціологічних досліджень провідних вітчизняних наукових колективів, що вивчають трансформаційні процеси в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в здійсненні комплексного аналізу специфіки, динаміки і результативності трансформації політичного режиму в Україні в контексті демократичного транзиту. У ході дослідження отримано результати, що мають наукову новизну:

Вперше:

– запропоновано авторську періодизацію демократичного транзиту в Україні і охарактеризовані його основні етапи, що супроводжуються частковою зміною еліти, розширенням складу суб'єктів політичного простору, подальшою інституціоналізацією та, демократизацією політичної влади;

– виявлено особливості демократичного транзиту в Україні – такі як, невиконання одного з початкових завдань переходу – зміни еліт; затяжний

характер переходу, сповільненість реформування і постійне недовиконання найголовніших завдань кожного етапу переходу, які становлять платформу для перетворень на наступному етапі; правовий нігілізм владного прошарку, регулярне вдавання до антиконституційних дій, нездатність усвідомити пріоритетність процедур і правил управління та процесу їх формальної інституціоналізації; слабкість і низька легітимність формальних демократичних інститутів при одночасному вкоріненні та розвитку неформальних недемократичних інститутів.

Уточнено, що:

– трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, мають непослідовний зигзагоподібний характер, що можна звести до двох різновекторних процесів. Перший пов'язаний зі змінами інститутів у напрямку демократії. Другий – із рухом у зворотному напрямку – збереженням і розвитком інститутів авторитарного режиму. У зв'язку з цим українську політичну дійсність доцільно аналізувати в контексті переходу, що триває;

– запроваджена в Україні внаслідок конституційної реформи парламентсько-президентська форма правління стала, з одного боку, реальним кроком у розвитку вітчизняного парламентаризму європейського зразку, а з іншого – підсилила перманентну конфліктність української політичної системи, оскільки надала їй поліцентричного характеру. При тому, що українська ситуація вимагає не ослаблення окремих державних органів, а навпаки їх інституціонального посилення, із паралельним зменшенням їх автономності від суспільства;

Дістало подальшого розвитку:

– аналіз партійної системи в Україні. Основними проблемами партійної системи є: значна залежність партій від фінансової підтримки окремих бізнес-структур; несформованість традицій політичної відповідальності, розбіжність заявлених програмних цілей з реальною діяльністю; побудова партій лідерського типу, високий рівень їхньої персоніфікації; недемократичний характер внутрішньопартійних процесів;

– положення про те, що просування до консолідованої демократії в Україні вимагає вирішення цілого ряду завдань: досягнення консенсусу між елітами; формування дієздатної системи розподілу влади; створення повномасштабного правового поля, боротьба з корупцією, подолання соціальної поляризації, створення умов для формування чисельного і впливового середнього класу; підвищення рівня залучення громадськості до участі в процесах трансформації;

– характеристика сучасного стану громадянського суспільства в Україні. Обґрунтовуються позитивні тенденції, пов'язані із зростанням числа зареєстрованих об'єднань громадян, зміцненням їхньої організації,

розширенням сфери діяльності і удосконаленням нормативно-правової бази. Однак потужний потенціал участі громадян у процесі формування і реалізації державної політики України дотепер використовується недостатньо. Необхідно вдосконалити структуру фінансування організацій громадянського суспільства, підняти рівень довіри до них, збільшити участь у їх діяльності; удосконалити законодавче регулювання з метою можливості використання організацій громадянського суспільства для захисту інтересів громадян.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її результати доповнюють теоретичний доробок політичної науки про процеси демократизації, роль і співвідношення в них формальних та неформальних політичних інститутів.

Окремі положення дисертації та висновки можуть стати основою для подальших досліджень з питань функціонування політичних інститутів у суспільствах, що трансформуються.

Матеріали роботи можуть бути використані при викладанні навчальних курсів в процесі підготовки фахівців з політології, правознавства, державного управління.

Апробація результатів дисертації здійснювалася на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Захід – Схід: проблеми регіональної політики в Україні очима молоді» (м. Донецьк, 2005 р.), «Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні» (м. Київ, 2006 р.), «Соціально-політична взаємодія в сучасній Україні: вибір шляхів державного розвитку» (м. Одеса, 2007 р.), «Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід» (м. Київ, 2008 р.), «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави і громадянського суспільства» (м. Одеса, 2008 р.), Одеські соціологічні читання «Соціальна політика і механізми інтеграції українського суспільства» (м. Одеса, 2008 р.), Перші Слобожанські політологічні читання «Сучасна політична наука: стан, проблеми, перспективи розвитку» (м. Харків, 2008 р.), «Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади» (м. Полтава, 2009 р.).

Основні положення роботи обговорювалися на засіданнях кафедри політології ОНУ імені І. І. Мечникова і були використані у викладанні таких дисциплін як, «Політичні системи та режими», «Технології політичного процесу», «Сучасні теорії демократії», «Політичні процеси та інститути в Україні».

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 20 публікаціях, 5 з яких надруковано у фахових виданнях з політології.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожний з яких містить по два підрозділи, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи складає 171 сторінку. Список використаних джерел містить 243 найменувань (25 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, розкрито зв'язок дисертації з науковими програмами і темами, визначено мету, завдання, предмет та об'єкт, методологічну основу дослідження, наукову новизну, теоретичне та практичне значення, подано характеристику її апробації.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади вивчення трансформації політичних режимів»** розглянуто політичні трансформаційні процеси з точки зору зарубіжних і вітчизняних вчених; розкрито сутність та перспективи розвитку демократії на сучасному етапі.

У *підрозділі 1.1. «Проблематика політичних трансформаційних процесів у працях зарубіжних та вітчизняних вчених»* відзначено, що в політичній науці створено безліч теорій, які розкривають природу і механізми політичних трансформацій. Лідером у цій галузі традиційно визнається західна політична наука, де осмислення трансформаційних процесів відбувається протягом тривалого часу. Так, проблеми політичної модернізації вивчали А. Турен, С. Хантінгтон, Ш. Ейзенштадт та інші. Процес демократизації досліджували Г. О'Доннелл, Т. Карл, Х. Лінц, С. Ліпсет, Ф. Шміттер. Серед теоретиків демократизації сформувався досить чіткий поділ на прихильників структурного і процедурного пояснення перехідних процесів.

Масштабні зміни, що відбулися на території колишнього СРСР протягом останніх десятиліть, обумовили підвищену увагу дослідників до проблем політичних трансформацій на пострадянському просторі.

Значна кількість досліджень присвячена особливостям різних форм політичного процесу. Це роботи О. Бессонової, С. Володенкова, Б. Капустіна, В. Федотової.

Окремо можна виділити роботи, які присвячені проблемам демократії в сучасному світі і методології її дослідження. Це роботи Н. Баранова, Ю. Красіна, Т. Лебедевої, А. Мадатова, В. Пантіна.

Наступний напрямок представлений публікаціями, що аналізують режимні трансформації на пострадянському просторі. Російський політичний режим аналізували В. Гельман, В. Кувалдін, В. Лапкін, а український - О. Долженков, А. Колодій, Ю. Мацієвський, В. Полохало, О. Скрипнюк.

Аналізу тенденцій розвитку інституціональної структури в умовах суспільної трансформації присвячені роботи М. Анохіна, В. Бортнікова, Є. Головахи.

Проблеми громадянського суспільства, його роль в процесах демократизації розглядали М. Банчук, А. Володін, Ю. Опалько, В. Степаненко та ін.

Дисертант констатує, що науковим співтовариством здійснена ґрунтовна робота з вивчення політичних трансформаційних процесів. Однак у зв'язку з тим, що політичні трансформації мають свою специфіку в кожній конкретній країні, дисертант наголошує на актуальності їх аналізу в Україні, особливо в контексті демократичного транзиту.

У підрозділі 1.2. «Основні теоретичні підходи до дослідження сучасної демократії» відзначено, що демократія є одним з найбільш актуальних феноменів у сучасному світі.

Аналізуючи найбільш впливові теорії і моделі демократії (класичну, плюралістичну, співсуспільну, партиципаторну), автор доходить висновку, що все ж таки західні дослідники готові визнавати політичну систему демократичною, якщо та задовольняє мінімальному набору формальних ознак. Це: загальні виборчі права громадян; можливість для громадян претендувати на отримання виборних посад; регулярне проведення вільних, конкурентних і справедливих виборів; наділення обраних посадових осіб конституційним правом контролю за урядовими рішеннями; відсутність утисків стосовно політичної опозиції; право громадян створювати незалежні асоціації і організації та приєднуватися до них; вільний доступ громадян до джерел альтернативної інформації.

Звертаючи увагу на зростання кількості «нових демократій», відзначено, що більшість дослідників не стільки виокремлюють окремі типи нових демократій і виявляють їхні особливості, скільки констатують їх відмінності від розробленої, ідеальної моделі розвиненого і стійкого демократичного устрою.

Незважаючи на всю привабливість демократії, у неї існують серйозні проблеми обумовлені, зокрема, тенденціями глобалізації: десуверенізація сучасної національної держави, автономізація політики, протиріччя між формальною і матеріальною сторонами демократії, зростаючий вплив на внутрішнє життя демократій таких чинників «зовнішнього» характеру, як імміграція, тероризм, міжнародна злочинність.

У висновках до розділу 1, відзначено, що нині демократія переживає складний і досить неоднозначний період свого розвитку. З одного боку, суспільні зміни останніх десятиліть у різних регіонах світу призвели до безпрецедентного за своїм розмахом поширення демократичної системи і утвердженню її цінностей у суспільній свідомості мас на всіх континентах.

Однак, з іншого боку, сьогодні чітко виявляється недостатня ефективність існуючих демократичних інститутів у вирішенні низки проблем суспільства.

Вся історія демократії відзначена постійним пошуком таких її форм, які забезпечували б найбільш ефективне управління суспільними процесами. Хоча різні форми і механізми демократичної політики, що виникли в результаті цього пошуку в різних країнах, виявлялися не рівною мірою результативними, у цілому демократія продемонструвала свою життєздатність, надаючи більш-менш вдалі відповіді на виклики свого часу. Все це дозволяє з оптимізмом оцінювати майбутнє демократії.

У другому розділі «Демократичний транзит в сучасному світі» проаналізовано зміст і базові моделі демократичного транзиту; досліджено специфіку демократичного транзиту в Україні.

У підрозділі 2.1. «Демократичний транзит: аналіз базових моделей» обґрунтовано правомірність дослідження політичного процесу в рамках транзитологічної парадигми і визначено її можливості.

На основі аналізу моделей демократичного транзиту, розроблених Д. Растоу, Г. О'Доннеллом, Ф. Шміттером, А. Пшеворським, С. Хантінгтоном, З. Бжезінським, дисертант доводить, що процес переходу до демократії являє собою сукупність наступних етапів розвитку. Зміни починаються з лібералізації старого режиму, для якого характерні спроби влади зберегти залишки легітимності шляхом розширення політичної конкуренції. Це підготовчий етап транзиту. Перший етап характеризується перерозподілом влади, зміною політичної еліти. На другому етапі відбувається заміна старих політичних інституцій на нові. Останній, третій етап трансформацій - це етап звикання суспільства до нових умов, легітимації новостворених інституцій, тобто демократична консолідація.

Наявність вказаних етапів аж ніяк не робить всі переходи схожими один на одного, тому що їх завдання вирішуються щораз по-різному, у різній послідовності і у різні терміни. У зв'язку із цим дисертант розглядає основні способи політичного переходу – пактовий, нав'язаний, реформістський, революційний.

Аналізуючи результати транзиту, виокремлено чотири можливих варіанти - консолідована демократія, неконсолідована демократія, змішаний режим і повернення до авторитарного правління. Найбільш значимими чинниками, від яких залежить результат переходу є: рівень економічного розвитку; концентрація джерел національного багатства; відмінності, що засновані на ідентичності країни; історичний досвід політичного плюралізму; недемократичне оточення. У сукупності, вони утворюють континуум імовірності успіху демократичних трансформацій, а не визначають, можливість демократизації в принципі.

У підрозділі 2.2. «Особливості демократичного транзиту в Україні» відзначається, що транзит в Україні, як і кожний конкретний випадок цього процесу, характеризується як загальними властивостями, так і специфічними рисами.

Хронологічно транзит в Україні розглянуто наступним чином.

Підготовчий етап – етап лібералізації режиму – Україна почала проходити в складі СРСР. Хоча лібералізація у всіх сферах життя почалася в СРСР в 1985 р., із приходом до влади М. Горбачова, однак в Україні ослаблення авторитарного режиму стало відчутним тільки в кінці 1980-х рр. Свідченням цього стало розширення мережі громадських організацій, активізація опозиційних рухів, поява перших політичних партій, проведення страйків і демонстрацій.

Перший етап переходу в Україні охоплює 1991-1994 рр. В цей час політична еліта переживала оновлення. Вона увібрала в себе з одного боку, успадковану від радянського минулого компартійну, адміністративно-бюрократичну, господарську еліту, яка в новій системі влади конвертувала свій політичний капітал в економічний і фінансовий, а з іншого боку, поповнилася неофітами національно-демократичної та бізнесової спрямованості. Збереження при владі ядра старої еліти стало тим специфічним фактором, який значною мірою визначив зміст подальших трансформаційних процесів і вироблення політичних орієнтирів.

Другий етап українського переходу частково накладається на перший і припадає на 1992-1997 рр. У результаті інституціональних трансформацій, що охоплюють, у першу чергу, державу, її інститути та політичні партії, в Україні сформувалася президентсько-парламентська форма правління, закріпився розподіл влади з пріоритетом виконавчої гілки. Удосконалення виборчого законодавства дозволило проводити парламентські вибори на основі змішаної моделі. Партійний дизайн поповнився розмаїттям партій різної орієнтації. Разом з тим, створені формальні інституції влади й управління так і не отримали достатньої легітимації з боку політичних еліт, не стали визнаними аренами політичних змагань, де політичні актори дотримуються законів і користуються загальними правилами демократичної політичної гри. За цих умов особливо зросла роль неформальних інституцій. У цілому в країні сформувався гібридний режим із сильним центром президентської влади, що контролювала політичні і економічні ресурси, і з певним, дещо декларативним, набором демократичних інститутів, норм і принципів.

Третій етап демократичного переходу в Україні розпочинається у 1998 р. і триває до сих пір. Його зміст полягає у подальшій інституціоналізації політичної влади, зміцненні демократичних інституцій, їх легітимації. Протягом цього часу відбулося розширення складу суб'єктів

політичного простору, опозиція стала сприйматися як невід'ємна частина політикуму, зміцнилася конкуренція. Крім того, зросли ризики розколів в еліті, суспільстві, що становить небезпеку для держави та її суверенітету. В цілому даний етап демонструє, що розбудова демократії в Україні не є запрограмованим процесом і не супроводжується стабільністю, а навпаки, є наслідком динамічної функціональної взаємодії політичних акторів з відповідними ресурсами, стратегіями і видами капіталу у межах певного набору формальних і неформальних правил.

У висновках до розділу 2 відзначено, що поняття транзиту поєднує різноманітні за формою і змістом процеси переходу від попереднього стану до демократії. Світова політична реальність демонструє досить широкий спектр результатів політичних трансформацій – від консолідації ліберальних демократій до появи цілком сформованих різновидів нового авторитаризму.

Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, мають нелінійний характер. Умовно їх можна звести до двох різновекторних процесів. Перший пов'язаний зі змінами інститутів у напрямку демократії. Другий – зі збереженням і розвитком інститутів авторитарного режиму. У зв'язку з цим українську політичну дійсність доцільно аналізувати в контексті переходу, що триває.

У третьому розділі «Інституціональний дизайн в умовах трансформації політичного режиму в Україні» розглянуто становлення і особливості функціонування демократичних інститутів в Україні; проаналізовано інституціональний розвиток громадянського суспільства.

У підрозділі 3.1. «Становлення і особливості функціонування демократичних інститутів в Україні» відзначено, що успіх демократичного транзиту значною мірою залежить від принципів розподілу влади і дизайну базових політичних інститутів. Зазначені чинники впливають на ефективність функціонування державного механізму, стабільність політичного режиму і сталість державного розвитку, що і визначає ступінь консолідації демократії в країні.

Аналізуючи інституціональні характеристики парламентаризму і президенціалізму, дисертант робить висновки не тільки про певні переваги або недоліки кожної із систем, але й про те, що універсально-привабливої політичної моделі не існує. У ситуації загострення політичної боротьби, будь-які зміни в політичній моделі завжди будуть хворобливими для державного організму.

Так, запроваджена конституційною реформою парламентсько-президентська модель стала, з одного боку, певним кроком у розвитку вітчизняного парламентаризму європейського зразку, а з іншого - підсилила перманентну конфліктність української політичної системи, надавши їй поліцентричного характеру. Ефективність інституційного функціонування

різко впала, посилилась невизначеність повноважень і відповідальності, у громадян виникло відчуття відсутності влади та непередбачуваності розвитку подій. За цих умов дисертант підтримує алгоритм стабілізації політичної системи України або в завершенні конституційної реформи, або в поверненні до президентсько-парламентського правління.

Базовим елементом демократичного інституційного дизайну є політичні партії. Відзначено, що майже всім провідним політичним партіям в Україні властиві наступні негативні риси: надмірна персоніфікація процесу партійного будівництва; недемократичний характер внутріпартійних процесів; значна залежність партій від фінансової підтримки з боку бізнес-структур, зрощування політичної еліти з економічною; неадекватне представництво політичними партіями українського суспільства в органах влади, відірваність політичної еліти від своїх виборців і їхніх потреб; слабка ідеологічна визначеність, формальний підхід до розробки і реалізації партійно-політичних програм, невідповідність заявлених цінностей та реальної діяльності партій; широке використання популізму, маніпулятивних політичних технологій як засобів розширення своєї електоральної бази; зниження довіри виборців до політичних партій як інститутів і представницької демократії в цілому.

З огляду на це, перед політичними партіями постають завдання забезпечення репрезентативності інтересів населення, політичної відповідальності за результати діяльності і дотримання ними положень передвиборчих програм. Готовність і здатність вітчизняних політичних партій реалізувати ці завдання вплине на якість і напрямок перебігу політичних процесів у країні.

Аналізуючи виборчу систему України, дисертант наголошує, що основними завданнями її розвитку є пошук оптимальних, з погляду сприяння демократичному розвитку суспільства, виборчих формул та забезпечення дійсно демократичного характеру виборів.

У підрозділі 3.2. *«Інституціональний розвиток громадянського суспільства в Україні»* відзначається, що сучасний стан розвитку громадянського суспільства в Україні характеризується позитивними тенденціями. Зростає кількість громадських організацій, розширюється сфера їх діяльності, зміцнюється матеріально-технічна база і організаційна спроможність.

Однак реальний вплив громадських об'єднань на вироблення політики залишається низьким. Органи влади недостатньо і часто формально використовують різні форми зворотного зв'язку з інститутами громадянського суспільства. Разом з тим, є практика створення органами державної влади «кишенькових» об'єднань для імітації громадської підтримки певних управлінських рішень, політичних або бізнесових

проектів. Відповідно легітимність управлінських рішень залишається низкою, а місія громадських організацій компрометується.

Недостатньо ефективною є структура фінансування громадських організацій. В ній переважає частка приватних «внесків», тоді як підтримка з боку держави вкрай мала. Державне фінансування часто здійснюється непрозоро, з наданням окремим організаціям невмотивованих преференцій, що створює ґрунт для корупційних явищ.

Дисертант відзначає недосконалість нормативно-правового забезпечення діяльності організацій громадянського суспільства. Серйозною проблемою є те, що громадяни України усе ще недостатньо уявляють можливості реального застосування цих організацій й досить низько оцінюють їх ефективність. Доволі низьким залишається ступінь залучення громадян до діяльності організацій громадянського суспільства.

У цілому, відповідно до рейтингів незалежних міжнародних організацій, показники розвитку громадянського суспільства в Україні в останні роки виглядають краще, ніж в інших пострадянських державах.

У висновках до розділу 3 відзначено, що за роки незалежності Україна досягла помітного прогресу у створенні демократичних інституцій. Важливим є те, що сформувалася реальна плюралістична модель політичного життя, у якій жодна з політичних сил, груп або сегментів суспільства не має можливості узурпації владних повноважень. Спостерігається певний розвиток партійно-політичної структуризації суспільства на основі симпатій виборців до політичних партій і виборчих блоків, хоча далеко не завжди в основі такої структуризації лежать програмно-ідеологічні засади. Виділилися певні елементи громадянського суспільства, що підтримують демократичний вектор розвитку країни. Таким чином, створено каркас демократичного соціуму, здатного вийти на рівень європейських суспільно-політичних стандартів.

У **Висновках** викладено основні результати дисертаційного дослідження.

Сучасна політична наука розглядає політичний розвиток у термінах модернізації, демократизації, демократичного транзиту. Модернізація трактується як процес переходу від традиційного суспільства до сучасного. Демократизація розглядається як процес переходу від недемократичних форм правління до демократії. Поняття демократичного транзиту, в свою чергу, не передбачає обов'язкового переходу до демократії, а вказує на той факт, що демократизація являє собою процес із невизначеними результатами. Демократичний транзит – процес, що має кілька еволюційних альтернатив, вибір яких залежить від конкретної сукупності факторів, що впливають на нього.

Порівняльне дослідження спроб демократизації свідчить, що ті з них, які увінчалися успіхом, нерідко підпорядковувалися загальній внутрішній логіці, демонстрували подібну послідовність явищ, дій і процесів.

Україна нині перебуває в процесі політичних трансформацій, пов'язаних зі зміною способів формування інститутів влади, процедур прийняття політичних рішень, взаємозв'язку влади і громадян. Ці трансформації коректно аналізувати крізь призму транзиту.

Транзит в Україні, як і кожний конкретний випадок цього процесу, характеризується як загальними властивостями, так і відмінними рисами.

Особливостями українського переходу до демократії є: затяжний характер переходу, сповільненість реформування та стійке недовиконання найголовніших завдань кожного етапу переходу, які мали б становити платформу для перетворень на наступному етапі; правовий нігілізм владної верхівки, її нездатність усвідомити пріоритетність процедур і правил врядування та процесу їх формальної інституціоналізації, регулярне вдавання до незаконних дій; слабкість і низька легітимність офіційно встановлених демократичних інституцій при одночасному вкоріненні та розвитку неформальних недемократичних інституцій.

На сьогоднішній день політичний режим в Україні можна визначити як гібридний, у якому поєднуються як авторитарні, так і демократичні прийоми здійснення влади. У зв'язку із цим українську політичну дійсність доцільно аналізувати в контексті переходу, що триває, який закінчиться тоді, коли в Україні з'явиться явна й стійка перевага рис якогось одного режиму: демократичного або авторитарного. Теоретично можливим є також зміцнення гібридного режиму, однак цей варіант розвитку меншою мірою притаманний українському суспільству, яке хоч і з затримками та відхиленнями, але в цілому просувається до демократії.

Для забезпечення подальшого просування до консолідованої демократії Україні слід орієнтуватися на вирішення наступних завдань: досягнення консенсусу між елітами; формування дієздатної системи розподілу влади, ствердження ефективних противаг у їхній діяльності; здійснення адміністративної реформи; створення повномасштабного правового поля; втілення в життя економічної реформи; формування численного і впливового середнього класу; подолання соціальної поляризації; підвищення рівня залучення громадськості до участі в процесах трансформації; підвищення ролі освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кадук Н. Вплив глобалізації на процес демократичних перетворень на сучасному етапі розвитку світового співтовариства / Н.Кадук //

- Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2006. – №2 (22). – 163 с. – С. 105–110.
2. Кадук Н. Сучасна транзитологія про умови процесу демократизації / Н.Кадук // Вісник Одеського національного університету. Том 12. Соціологія і політичні науки. – 2007. – Вип. 14. – С. 103–111.
 3. Кадук Н. Демократичні перетворення в Україні: західна інтерпретація / Н.Кадук // Вісник Одеського національного університету. Том 13. Соціологія і політичні науки. – 2008. – Вип. 5. – С. 612–618.
 4. Кадук Н. Вплив зовнішніх чинників на процес демократизації в Україні / Н.Кадук // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна "Питання політології" – 2008. – № 810. – С. 60–66.
 5. Кадук Н. Современные концепции и модели демократии / Н.Кадук // Перспективи. – 2009. - № 2(46). – С. 65–70.
 6. Кадук Н. Політичні трансформації в Україні як умова політичної інтеграції / Н.Кадук // Актуальні проблеми реалізації Плану дій Україна - ЄС. / Зб. статей за результатами науково-практичної конференції 9 лютого 2007 р., м. Одеса, ОРІДУ НАДУ при Президентіві України / За ред. В.М. Кривцової, Д.В. Ягунова – Одеса: Фенікс, 2007. – 315 с. – С. 31–35.
 7. Кадук Н. Особливості транскордонного співробітництва України на сучасному етапі розвитку / Н.Кадук // Збірник тез доповідей і статей за результатами науково-практичного семінару «Європейський Союз: 50 років після Римських угод. Євроінтеграційні перспективи України: нові моделі». 12 травня 2007 р., м. Одеса. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України / За ред. Г.Г. Алавацького, В.М. Кривцової, Д.В. Ягунова. – Одеса: Фенікс, 2007. – 352 с. – С. 295–299.
 8. Кадук Н. Досвід демократичних перетворень в Болгарії та Румунії / Н.Кадук // Актуальні проблеми європейської інтеграції: зб. статей з питань європейської інтеграції та права / за ред. Д.В.Ягунова. – Вип.4. – О.: Фенікс, 2008. – 304 с. – С. 208–214.
 9. Кадук Н. Сучасні політичні трансформації в Україні / Н.Кадук / Збірник тез доповідей учасників IV Міжвузівської студентської конференції «Наука і вища освіта у третьому тисячолітті», 2 березня 2004 р. – Мелітополь: НКП ГУ «ЗІДМУ», 2004. – 162 с. – С.134–136.
 10. Кадук Н. Політична соціалізація громадян України на засадах європейських демократичних цінностей / Н.Кадук // Державна стратегія управління місцевим та регіональним розвитком: форми, методи та актуальні проблеми реалізації: Матеріали щорічної науково-практичної конференції 24 листопада 2004 р. У 2-х томах. Т.2. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2004. – 292 с. – С.212–214.

- 11.Кадук Н. Демократизація політичної системи України як умова європейської інтеграції / Н.Кадук // Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування: сучасний стан та перспективи регіонального розвитку: Матеріали щорічної науково-практичної конференції. 18 жовтня 2005 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. – 464 с. – С. 305–307.
- 12.Кадук Н. Соціальні умови переходу до демократії / Н.Кадук //Захід – Схід: проблеми регіональної політики в Україні очима молоді: Матеріали загальноукраїнської науково-практичної конференції. 21 жовтня 2005 р., Донецьк. / Відп. ред. Вузлова В.М. – Донецьк: Донецький інститут ринку та соціальної політики, 2005. – 181 с. – С. 135–137.
- 13.Кадук Н. Політична реформа в Україні: крок на шляху до демократії / Н.Кадук // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні: Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю, Київ, 31 травня 2006 р.: У 2 т./ За заг.ред.О.Ю.Оболенського, В.М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – Т.1. – 464 с. – С. 208–209.
- 14.Кадук Н. Механізми взаємодії органів державної влади з суб'єктами громадянського суспільства в контексті побудови демократії в Україні / Н.Кадук //Соціально-політична взаємодія в сучасній Україні: вибір шляхів державного розвитку /Тези доповідей ХХІІ науково-практичної конференції 20 квітня 2007 р., м. Одеса, ОНУ ім. І.І.Мечникова /За ред. проф. І.М.Ковалю. – Одеса, 2007. – 140 с. – С. 88–90.
- 15.Кадук Н. Культурно-психологічні умови переходу до демократії / Н.Кадук // Регіональна політика на сучасному етапі державотворення: проблеми децентралізації, ризику та перспективи впровадження: Матеріали щорічної загальноінститутської науково-практичної конференції. 31 жовтня 2006 р. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – 444 с. – С. 300–302.
- 16.Кадук Н. Європейський досвід підготовки державних службовців на прикладі Болгарії / Н.Кадук // Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації: Матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції. 31 жовтня 2007 р. У 2-х томах. – Т.2. - Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – 388 с. – С. 241–243.
- 17.Кадук Н. Світоглядна криза в українському суспільстві в контексті демократичних перетворень / Н.Кадук // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування: світовий та український досвід: Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю, Київ, 30 травня 2008 р. : у 3 т. \ за заг. ред. О.Ю.Оболенського, С.В. Сьоміна. – К.: НАДУ, 2008. – Т.1. – 352 с. – С. 244–245.

- 18.Кадук Н. Україна в умовах незалежності: від політичного егоїзму до конструктивного діалогу / Н.Кадук // Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства. 17 жовтня 2008 г. Матеріали науково-практичної конференції. II-й етап – Одеса «ВМВ», 2008. - 60 с. – С. 50–51.
- 19.Кадук Н. Особливості розвитку транскордонного співробітництва України з країнами-членами Європейського Союзу на сучасному етапі / Н.Кадук // Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації: Матеріали підсумкової науково-практичної конференції за міжнародною участю. 30 жовтня 2009 р. У 2-х томах. – Т.2. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 396 с. – С. 194–196.
- 20.Кадук Н. Трансформація функцій держави в епоху глобалізації / Н.Кадук // Вивчення та впровадження в Україні іноземного досвіду удосконалення діяльності органів влади: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, 24 листопада 2009 р. – Ч. 1. – Полтава: ПолтНТУ, 2009. – С. 47–50.

АНОТАЦІЯ

Кадук Н.І. Трансформація політичного режиму в Україні у контексті демократичного транзиту. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2010.

У дисертації здійснено комплексний аналіз специфіки, динаміки і результативності трансформації політичного режиму в Україні в контексті демократичного транзиту.

Систематизовано основні підходи до дослідження політичних трансформаційних процесів, розроблених закордонними і вітчизняними вченими. Розглянуто основні теоретичні підходи до вивчення демократії.

Проаналізовано зміст і базові моделі демократичного транзиту. Виявлено особливості демократичного транзиту в Україні.

Розглянуто становлення і особливості функціонування демократичних інститутів в Україні. Проаналізовано інституціональний розвиток громадянського суспільства в Україні. Виявлено, що трансформаційні процеси в Україні, мають непослідовний зигзагоподібний характер, умовно їх можна звести до двох різновекторних процесів. Перший пов'язаний зі змінами інститутів у напрямку демократії. Другий – зі збереженням і

розвитком інститутів авторитарного режиму. У зв'язку з цим українську політичну дійсність доцільно аналізувати в контексті переходу, що триває.

Ключові слова: політичний розвиток, демократичний транзит, демократія, політичний режим, політичний інститут, громадянське суспільство.

АННОТАЦІЯ

Кадук Н.И. Трансформация политического режима в Украине в контексте демократического транзита. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2010.

В диссертации осуществлен комплексный анализ специфики, динамики и результативности трансформации политического режима в Украине в контексте демократического транзита.

Изучены и систематизированы основные подходы к исследованию политических трансформационных процессов, разработанные зарубежными и отечественными учеными. Рассмотрены основные теоретические подходы к исследованию демократии, проанализированы сущность демократии и ее перспективы в связи с угрозами и вызовами современности. Выявлено, что современная демократия переживает сложный и неоднозначный период своего развития. С одной стороны, общественные перемены последних десятилетий в различных регионах мира привели к беспрецедентному по своему размаху распространению демократической системы вширь и утверждению ее ценностей в общественном сознании масс на всех континентах. Однако, с другой стороны, сегодня все отчетливее обнаруживается недостаточная эффективность существующих демократических институтов в решении ряда проблем современного общества.

Проанализировано содержание и базовые модели демократического транзита. Показано, что демократический транзит представляет собой процесс, имеющий несколько эволюционных альтернатив, выбор которых зависит от конкретной совокупности факторов, влияющих на него. В целом успех демократической трансформации обеспечивается решением следующих основных задач: сменой политической элиты; заменой политических институтов, расширением и легитимацией новых демократических институтов.

Предложена авторская периодизация демократического транзита в Украине и охарактеризованы его основные этапы, сопровождающиеся

частичной сменой элит, расширением состава субъектов политического пространства, дальнейшей институционализацией политической власти, демократизацией институтов.

Выявлены особенности демократического транзита в Украине: невыполнение одной из начальных задач перехода - замены элит; затяжной характер перехода, замедленность реформирования и устойчивое недовыполнение главнейших задач каждого этапа перехода, которые должны были бы составлять платформу для преобразований на следующем этапе; правовой нигилизм властной прослойки, частое обращение к незаконным и антиконституционным действиям, неспособность осознать приоритетность процедур и правил управления и процесса их формальной институционализации; слабость и низкая легитимность формальных демократических институтов при укоренении и развитии неформальных недемократических институтов.

Обосновано, что успех демократического транзита в значительной мере зависит от дизайна базовых политических институтов. Указанный фактор влияет на эффективность функционирования государственного механизма, стабильность политического режима и постоянство государственного развития, что, в итоге, определяет степень консолидации демократии в стране.

Рассмотрено становление и особенности функционирования демократических институтов в Украине. Выявлено, что трансформационные процессы в Украине, имеют непоследовательный зигзагообразный характер. По сути можно выделить два разновекторных процесса. Первый связан с изменениями институтов в направлении демократии. Второй – с движением в обратном направлении – сохранением и развитием институтов авторитарного режима. В связи с этим украинскую политическую действительность целесообразно анализировать в контексте продолжающегося перехода, который закончится тогда, когда в Украине появится явное и устойчивое преобладание черт какого-то одного режима: демократического или авторитарного. Теоретически возможно также упрочение гибридного режима, однако этот вариант развития в меньшей степени присущ украинскому обществу, которое хоть и с задержками и отклонениями, но в целом продвигается в сторону демократии.

Проанализировано институциональное развитие гражданского общества в Украине. Показано, что современное состояние развития гражданского общества в Украине характеризуется позитивными тенденциями, в частности ростом числа зарегистрированных объединений граждан, укреплением их организационной способности и усовершенствованием нормативно-правовой базы. Расширяются сферы деятельности общественных организаций. Однако мощный потенциал

участия граждан в процессе формирования и реализации государственной политики Украины до сих пор используется недостаточно.

Обосновано, что продвижение к консолидированной демократии в Украине требует решения целого ряда задач: достижение консенсуса между элитами; формирование дееспособной системы распределения властей; создание полномасштабного правового поля, борьба с коррупцией, преодоление социальной поляризации, создание условия для формирования многочисленного и влиятельного среднего класса; повышение общественного привлечения к участию в процессах трансформации.

Ключевые слова: политическое развитие, демократический транзит, демократия, политический режим, политический институт, гражданское общество.

SUMMARY

Kaduk N. I. Transformation of the political regime in Ukraine in a context of democratic transit. - The Manuscript.

The dissertation on acquisition of the scientific degree of the candidate of political science on a speciality 23.00.02 – the political institutes and processes.- The South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy, Odessa, 2010.

The complex analysis of specificity, dynamics and productivity of transformation of a political regime in Ukraine in a context of democratic transit is carried out in the dissertation.

The basic approaches to research political transform the processes developed by foreign and domestic scientists are systematized. The basic theoretical approaches to democracy studying are considered.

The content and base models of democratic transit are analyzed. Peculiarities of democratic transit in Ukraine are found out.

Formation and features of functioning of democratic institutes in Ukraine are examined. Institutional development of the civil society in Ukraine is analyzed! Transformational process in Ukraine have inconsistent zigzag character, conditionally they can be defined as two different vectorial processes. The first one is connected with changes of institutes in a democracy direction. The second - with preservation and development of institutes of an authoritarian regime. In this connection, the Ukrainian political validity is reasonable to analyze in a context of transition that lasts.

Key words: political development, democratic transit, democracy, political regime, political institute, civil society.

